

MALAY DÜNYASINDA İLK TAM TEFSİR ÇALIŞMASI: BELED SÜRESİ BAĞLAMINDA 'TERCÜMÂNÜ'L-MÜSTEFİD' ÜZERİNE BİR İNCELEME

The First Complete Tafsir Study in the Malay World: An Analysis on Tarjumân al-Mustafid in the Context of Surah al-Balad

Eyyüp TUNCER

Dr. Öğr. Üyesi, Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü Tefsir Anabilim Dalı, Gaziantep, Türkiye orcid.org/01xspp494
Assist. Prof., *Gaziantep Islam Science and Technology University Faculty of Islamic Sciences Department of Basic Islamic Sciences Department of Hermeneutics, Gaziantep, Turkey*
✉ kuranhadimi90@hotmail.com <https://orcid.org/0000-0003-1907-9065>

i Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received: 23.09.2022
Kabul Tarihi / Accepted: 18.10.2022
Yayın Tarihi / Published: 15.12.2022

” Atıf / Cite as: Tuncer, Eyyüp. "Malay Dünyasında İlk Tam Tefsir Çalışması: Beled Süresi Bağlamında 'Tercümânü'l-Müstefid' Üzerine Bir İnceleme". *Mütefekkir* 9/18 (2022), 313-329.
<https://doi.org/10.30523/mutefekkir.1219504>

© Telif / Copyright: Published by Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi / Aksaray University Faculty of Islamic Sciences, 68100, Aksaray, Turkey. Tüm Hakları saklıdır / All rights reserved.

İntihal / Plagiarism: Bu çalışma hakem değerlendirmesinden geçmiş, bir intihal yazılımı ile taranmıştır. İntihal yapılmadığı tespit edilmiştir. This article has gone through a peer review process and scanned via a plagiarism software. No plagiarism has been detected.

MALAY DÜNYASINDA İLK TAM TEFSİR ÇALIŞMASI: BELED SÛRESİ BAĞLAMINDA 'TERCÛMÂNÜ'L-MÛSTEFİD' ÜZERİNE BİR İNCELEME*

Öz

Malay dünyasında tefsir çalışmaları klasik dönemde sınırlı ve sayılıdır. Bölgede 20. yüzyılda başlayan tecdit ve icthad hareketleri sonucunda tefsir ilmine büyük bir rağbet gösterilmiştir. Bundan önceki süreçte ise sarf, nahiv, fıkıh, kalam gibi ilimler daha etkili ve belirleyici bir rol oynamaktaydı. 17. yüzyılda Sinkilî'nin (ö. 1105/1693) yazdığı *Tercümânü'l-müstefid* isimli eser Malayca-Endonezce tefsir literatüründe bir dönüm noktası oluşturması açısından oldukça önemlidir. Zira *Tercümânü'l-müstefid* hem Malayca-Endonezce ilk tam tefsir çalışması olması hem de yaklaşık üç asır boyunca Malay dünyasında alanında yazılan tek tefsir kitabı olması açısından birçok araştırmacının dikkatini çekmeyi başarmıştır. Bununla birlikte modern dönemde Endonezce ve Malayca olarak yapılan tefsir çalışmalarının kendisiyle mukayese edilebilecek ilk tam tefsir metni kuşkusuz ki *Tercümânü'l-müstefid*'dir. Bu çalışmada Abdürraûf Sinkilî'nin hayatına kısaca temas edilmiş ve ardından *Tercümânü'l-müstefid* isimli eseri dil, üslup, yöntem, muhteva ve kaynak açısından incelenmiştir. Böylelikle Malay-İndo dünyasında bundan yaklaşık dört asır önce telif edilen bir tefsir kitabı Beled sûresi bağlamında somut örnekler üzerinden araştırmaya tabi tutulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Malay Dünyası, Abdürraûf Sinkilî, Tercümânü'l-Müstefid, Beled Sûresi.

The First Complete Tafsir Study in the Malay World: An Analysis on Tarjumân al-Mustafid in the Context of Surah al-Balad

Abstract

In the classical period, tafsir studies in the Malay world are limited and few. As a result of the tajdid and ijthad movements that started in the region in the 20th century, the science of tafsir was in great demand. In the previous period, sciences such as nahiv, fiqh, and kalam played more effective and decisive roles. *Tarjuman al-Mustafid*, written by Sinkilî (d. 1105/1693) in the 17th century, is very important in terms of being a turning point in the tafsir literature of the Malay-Indonesian world. Likewise, *Tarjuman al-Mustafid* has succeeded in attracting the attention of many researchers in terms of being the first complete tafsir study in Malay-Indonesian and being the only tafsir book written in its field in the Malay world for nearly three centuries. However, the first complete tafsir text that can be compared with the tafsir studies done in Indonesian and Malay in the modern period is undoubtedly *Tarjuman al-Mustafid*. In the present study, Abdurrauf Singkili's life was briefly introduced and then his study, *Tarjuman al-Mustafid*, was examined in terms of language, style, method, content, and sources. Thus, a tafsir book, which was written in the Malay-Indo world about four centuries ago, has been studied through concrete examples in the context of surah al-Balad.

Keywords: Tafsir, Malay World, Abdurrauf Singkili, Tarjumân al-Mustafid, Surah al-Balad.

GİRİŞ

Tefsir literatüründe Arapça eserlerin Müslüman toplumlarında daha fazla yaygın ve etkili bir rol oynadıkları bilinen bir gerçektir. Ancak bu durum

* Bu çalışma, yazarın "Endonezya'da Tefsir Çalışmaları ve Tefsir Ekolleri" adlı doktora tezinden üretilmiştir. / This study was produced from the author's doctoral thesis named "Endonezya'da Tefsir Çalışmaları ve Tefsir Ekolleri".

Arapça dışında diğer dillerde tefsir çalışmalarının yapılmadığı anlamına gelmemekte veya en azından gelmemesi gerekmektedir. Yerel dillerde tefsir çalışmalarının bulunmadığını zannetmek veya ilgili çalışmalar hakkında gerekli incelemeleri yapmamak tefsir tarihçiliği açısından isabetli bir yaklaşım olamayacaktır. Bu bağlamda yerel havzalar üzerinde yapılacak nitelikli araştırmalar sayesinde tefsir literatürünün zenginlik ve çeşitliliğini bütüncül bir bakış açısı ile tespit etmek büyük bir önem arz etmektedir. Bu çalışmada Malay dünyasında Endonezce (daha doğru bir ifadeyle) Malayca ile telif edilen ilk tam tefsir çalışması özelliğine sahip *Tercümânü'l-müstefid* isimli eser incelenecektir.¹

“Malay dünyası”² ifadesi ile dinî ve siyasî açıdan olmak üzere iki farklı haritadan söz etmek mümkündür. Malay dünyası denilince İslam’ın merkezde olduğu ve varlık gösterdiği dinî harita açısından Endonezya, Malezya, Singapur, Bruney Dârüsselâm ve Tayland/Patani olmak üzere beş farklı ülke kastedilmektedir. Siyasî harita açısından ise buna Filipinler, Papua Yeni Gine, Doğu Timor gibi ülkeler eklenmektedir.³ Çalışmamızın odak noktasını Malayca-Endonezce olarak yazılan ilk tam tefsir çalışması olan Sinkilî’nin *Tercümânü'l-müstefid* isimli eseri oluşturacağından dolayı Malay dünyasının (Nusantara’nın) dinî haritası esas kabul edilecektir.⁴

Malay dünyasında Abdürraûf Sinkilî Fansûrî’nin (ö. 1105/1693) *Tercümânü'l-müstefid* isimli eseri Endonezyalılar başta olmak üzere birçok araştırmacının dikkatini çekmiş ve farklı bilimsel çalışmalara konu olmuş önemli bir tefsir kaynağıdır.⁵ *Tercümânü'l-müstefid*’i önemli kılan en belirgin

¹ Endonezce Malaycadan türetildiği için klasik dönemde Endonezya sınırları içinde kalan bölgelerde Malayca olarak yapılan çalışmalar aynı zamanda Endonezce olarak nitelendirilmektedir. Bu açıdan *Tercümânü'l-müstefid* Malayca ilk tefsir çalışması olduğu gibi Endonezce ilk tefsir çalışması olarak değerlendirilmektedir. İzah için bk. Eyyüp Tuncer, “Malay Dünyasında Dil Açısından Tefsir Çalışmalarının Mahiyeti”, *Sırat* 3/1 (2022), 37.

² Birçok araştırmacı Malay dünyası terkihi yerine Nusantara kavramını daha doğru bir kullanım olarak değerlendirmektedir. Bundan dolayı bu çalışmada Nusantara kavramının yanı sıra Malay dünyasındaki âlimleri ifade etmek üzere Nusantaralı ifadesi kullanılmıştır.

³ Krş. Hasani Ahmad Said, “Mengenal Tafsir Nusantara: Melacak Mata Rantai Tafsir Dari Indonesia, Malaysia, Thailand, Singapura Hingga Brunei Darussalam”, *Fefleksi* 16/2 (2017), 205-231; Mustaffa Abdullah - Abdul Manan Syafii, “Khazanah Tafsir di Nusantara: Penelitian terhadap Tokoh dan Karyanya di Malaysia, Brunei Darussalam, Singapura dan Thailand”, *Kontekstualita* 25/1 (2009), 31-46; Eyyüp Tuncer, “Malay Dünyasında Reformist Bir Hareket Olarak Kaum Muda: Endonezya ve Malezya Örneği”, *Tetkik* 2 (2022), 341.

⁴ Endonezya ve Malezya’daki tefsir çalışmalarının mahiyeti için bk. Eyyüp Tuncer, *Endonezya’da Tefsir Çalışmaları ve Tefsir Ekolleri* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022); Eyyüp Tuncer, *Malezya’da Tefsir Çalışmaları* (Ankara: Sonçağ Yayınları, 2022).

⁵ Bk. Peter G. Riddell, *Abd al-Ra’ûf Al-Singkilî’s Tarjumân al-Mustafid: A Critical Study Of His Treatment of Juz’ 16* (Avustralya: Philosophy of The Australian National University, Doktora Tezi, 1984); Zaeneddin, “Akar Pembaharuan İslam Di Indonesia Abd al-Rauf al-Sinkili: Biografi, Pemikiran dan Pembaharuan”, *Wahana Akademi* 15/1 (Nisan 2013); Ramli Abdul Wahid, “Intensitas Penggunaan Hadis dan Atsar di dalam Tafsir Tarjuman al-Mustafid Karya Abd ar-Ra’uf Sinkel”, *Sosio-Religia* 3/7 (Mayıs 2008); Zaimul Asroor, “Tarjumân Al-Mustafid: Tafsir Lengkap Pertama”, *Ushuluna: Jurnal Ilmu Ushuluddin* 4/1 (2018); Afriadi Putra, “Khazanah Tafsir Melayu

husus, Malay dünyasında Malayca olarak yazılan ilk tam tefsir çalışması olmasıdır.⁶ Bunun yanı sıra 1675 yılında yazıldığı tahmin edilen eser, üç asır boyunca bölgede Malayca-Endonezce olarak telif edilen tek tefsir çalışması olma özelliğine sahiptir.⁷

20. yüzyılda Malezya'da ilk tam tefsir çalışması Tuan Muhammed Saîd Kedahî (1854-1932) tarafından 1934 yılında ilk kez yayımlanan *Tefsîru nûri'l-ihsân* isimli eserdir. Endonezya'da ise Mahmud Yunus'un (1899-1982) 1938 yılında tamamladığı *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm* isimli eseri Endonezce ilk tam tefsir çalışması olarak kayıtlara geçmiştir.⁸ Endonezya ve Malezya dışında Singapur, Brunei, Tayland gibi diğer Malay ülkelerinde modern tefsir çalışmalarının ortaya çıkması genel olarak 1970'li yıllara rastlamaktadır.⁹

Tercümânü'l-müstefid ayrıca model, yöntem, üslûp, dil, muhteva, kaynak gibi birçok açıdan 20. yüzyılda yazılan diğer Malayca-Endonezce tefsir çalışmalarıyla mukayese edilebilen ve klasik-modern tefsir eserlerinin farkını ortaya koymaya imkân tanıyan tek tefsir metnidir. Bütün bu özellikler *Tercümânü'l-müstefid*'i ayrıcalıklı ve özgün kılan temel unsurlardır. Bu durum, Malay dünyasında üretilen diğer tefsir kitaplarını daha doğru anlamak için *Tercümânü'l-müstefid* üzerinde araştırma ve inceleme yapmayı gerekli kılmaktadır. Çalışmamızda *Tercümânü'l-müstefid*'in temel özellikleri Beled sûresi bağlamında incelenecektir. Müellif Sinkilî hakkında ise kısa bilgi vermekle iktifa edilecektir.

1. AÇE SULTANLIĞI VE ABDÜRRAÛF SINKİLÎ FANSÛRÎ

İslam'ın Malay dünyasındaki konumunun anlaşılmasında Sumatra

(Studi Kitab Tafsir Tarjuman Al-Mustafid Karya Abd Rauf Al-Singkili)", *Jurnal Syahadah* 2/2 (Ekim 2014); Arivaie Rahman, "Tafsir Tarjumân Al-Mustafid Karya 'Abd Al-Rauf Al-Fanshuri: Diskursus Biografi, Kontestasi Politis-Teologis, Dan Metodologi Tafsir", *MIQOT* 42/1-22 (Ocak 2018); Peter G. Riddell, "The Sources of Abd al-Ra'ûf's Tarjuman al-Mustafid", *Journal of the Malaysian Branch of the Royal Asiatic Society* LVII/2 (1984); Suarni, "Karakteristik Tafsir Tarjuman Al-Mustafid", *Substantia* 17/2 (Ekim 2015); Rukiah Abdullah - Mahfudz Masduki, "Karakteristik Tafsir Nusantara (Studi Metodologis atas Kitab Turjumuman al-Mustafid Karya Syekh Abdurrauf al-Singkili)", *Jurnal Studi Ilmu-Ilmu al-Qur'an dan Hadis* 16/2 (Temmuz 2015); Muhammad Hariyadi - Aghnia Faradits, "Pendekatan Tafsiriyah Jalalainiyah Abdul Ra'uf Singkel Dalam Turjuman al-Mustafid", *al-Burhan* 18/2 (2018); Khairunnas Jamal - Wan Nasyaruddin Wan Abdullah, "The Discussion Of Qira'at Turjuman Al-Mustafid Exegesis Book By Sheikh Abdul Rauf Singkel", *Jurnal Ushuluddin* 24/2 (Juli-Desember 2016); Anthony Hearle Johns, "The Qur'an in The Malay World: Reflections on 'Abd Al-Ra'ûf of Singkel (1615-1693)", *Journal of Islamic Studies* 9/2 (1998); Ahmad Rivauzi, "Landasan Filosofis Pemikiran Tasawuf Abdurrauf Singkel Tentang Allah, Manusia, Dan Alam", *Jurnal Theologia* 28/2 (Desember 2017); Syamzan Syukur, "Kontroversi Pemikiran Abdul Rauf al-Singkili", *Jurnal Adabiyah* 15/1 (2015).

⁶ Asroor, "Tarjumân Al-Mustafid", 95-110.

⁷ Bk. Azyumardi Azra vd., *Jaringan Ulama Timur Tengah dan Kepulauan Nusantara Abad XVII dan XVIII* (Jakarta: Kencana, 2013), 257; Peter G. Riddell, "Literal Translation, Sacred Scripture and Kitab Malay", *Studi Islamika* 9/1 (2002), 11; Riddell, *Abd al-Ra'ûf Al-Singkili*, 32.

⁸ Mahmud Yunus, "Mukaddime", *Tafsir Al-Quran Karim*, mlf. Mahmud Yunus (Malezya: Klang Book Centre, 2003), 4.

⁹ Detaylı bilgi için bk. Said, "Mengenal Tafsir Nusantara", 205-231; Abdullah - Syafii, "Khazanah Tafsir di Nusantara", 31-46.

Adası'nın kuzey bölgesinde yer alan Açe Sultanlığı kilit bir rol oynamaktadır. Özellikle İskender Muda'nın (salt. 1607-1638) tahta geçmesiyle Açe Sultanlığı politik, ekonomik, kültür, sanat, sosyal, dinî gibi birçok alanda en zirve noktasına ulaşmayı başarabilmiştir. Dinî ve kültürel yaşamın şekillenmesinde etkin bir rol oynayan Hamza Fansûrî (ö. 999/1590) ve öğrencisi-dostu-halifesi Şemseddîn-i Sumatrânî'nin (ö. 1040/1630) Nusantara'da ilk kez sistematik bir şekilde dillendirdikleri vahdet-i vücûd anlayışı 17. yüzyılının başlarından itibaren Açe'de önemli tartışmaların yapılmasına neden olmuştur. Bu düşüncenin karşısında ise Nureddin Rânîrî (ö. 1068/1658) oldukça sert bir tutum sergilemiş; Hamza Fansûrî'nin kitaplarının yakılmasına hükmetmiş ve vahdet-i vücûd nazariyesini benimseyenlerin öldürülmeleri gerektiğine dair fetvalar vermiştir. Bu tartışmaların sürdüğü bir atmosferde daha çok ahlâkî öğretileri ön plana çıkartan Şettâriyye tarikatı ilk kez Abdürraûf Sinkilî tarafından Açe Sultanlığı'na ve Malay dünyasına taşınmıştır. Kuşâşî ve Kûrânî'nin bir halifesi olarak Sinkilî, Açe Sultanlığı başta olmak üzere Nusantara'da birçok ilki gerçekleştirmeyi başarabilmiş ve oldukça etkili olmuştur.¹⁰

Sinkilî sadece Şettariyye'nin bir halifesi ve yayıcısı olarak değil; İslamî ilimler alanında birçok farklı eseri telif etmesi, eğitim ve öğretim faaliyetlerinde etkin bir rol üstlenmesi, önemli talebeler yetiştirmesi, Açe Sultanlığı'nda uzun süre "kâdî el-melikü'l-âdil" unvanı ile görev yapması gibi özellikleriyle de dikkat çekmektedir.¹¹ Nitekim Sinkilî, Safiyyetüddîn (salt. 1641-1675), Nakiyyetüddîn (salt. 1675-1678), Zekiyyetüddîn (salt. 1678-1688) ve Kemâlât (salt. 1688-1669) olmak üzere dört farklı kadın sultan döneminde dinî işlerden sorumlu en yetkin kişi olarak atanmıştır.¹²

Âlim-ârif kimliği ile ön plana çıkan Sinkilî kitap telif etme konusunda oldukça üretken bir kişiliğe sahiptir. Bölge halkını aydınlatmak, eğitim kurumlarında müfredatta okunabilecek uygun ders materyallerini hazırlamak, bölgedeki sorunların çözümüne katkıda bulunmak gibi gayeler onu farklı birçok eseri telif etmeye sevk etmiştir. Bununla birlikte kitap yazması için sultanlık tarafından ciddi anlamda desteklendiği iddiası uzak bir ihtimal olarak görülmemelidir. Nitekim Sinkilî'nin *Mir'âtu't-tullâb* gibi bazı

¹⁰ Bk. Eyyüp Tuncer, "Malay Dünyasının İlk Mutasavvıf Şairi Hamza Fansûrî'nin İkan Tunggal Şiiri Bağlamında Vahdet-i Vücûd Anlayışı", *İslam Tetkikleri Dergisi* 11/1 (2021), 270-271.

¹¹ Azra vd., *Jaringan Ulama Timur Tengah*, 252; Saifuddin - Wardani, *Tafsir Nusantara: Analisis Isu-Isu Gender dalam Al-Mishbah Karya M. Quraish Shihab dan Tarjuman Al Mustafid Karya 'Abd Al-Ra'uf Singkel* (Yogyakarta: LKiS, 2017), 35; Putra, "Khazanah Tafsir Melayu", 73; Muliadi Kurdi (ed.), *Ulama Aceh Dalam Melahirkan Human Resource Aceh* (Banda Aceh: Yayasan Aceh Mandiri, 210), 14-15; Damanhuri, "Umdah Al-Muhtâjân: Rujukan Tarekat Syattariyah Nusantara", *Ulumuna* 17/2 (Desember 2013), 309; Rahman, "Tafsir Tarjumân Al-Mustafid", 12; Iswandi, "Pilar-Pilar Pendidikan Islam di Kesultanan Aceh", *Edudeena* 3/2 (Temmuz 2019), 114.

¹² Azra vd., *Jaringan Ulama Timur Tengah*, 252; Saifuddin - Wardani, *Tafsir Nusantara*, 35; Ismail Muhammad, "Analisis Isi Kitab Al-Qurân Al-Karîm Wa Bihâmişihî Turjumân Al-Mustafid", *Al-Mu'ashirah* 16/1 (Januari 2019), 13; Kurdi, *Ulama Aceh*, 34.

eserlerini bizatihi yöneticilerin talepleri neticesinde telif etmiş olması ve sistematik bir şekilde kitap telifine yönelmiş olması gibi olgular bu düşüncüyü destekler mahiyettedir.¹³

Sinkilî'nin, *Tercümânü'l-müstefid*'i hangi temel sâiklerden hareketle telif ettiğine dair kesin bir bilgi mevcut olmamakla birlikte tefsirin model, muhteva ve üslubundan anlaşıldığı kadarı ile tefsir ilmine yeni başlayan kişileri muhatap kabul ettiği ileri sürülebilir. Nitekim özellikle meâl-tefsir kısmında *Celâleyn*'in bariz ve belirgin etkisini bu düşünce ile açıklamak mümkündür. Ancak müellif Sinkilî şayet eserini bu amaca matuf olarak yazdıysa özellikle hemen hemen her sayfada bulunan "kırâât farklılıklarına" dair bilgilerin *Tercümânü'l-müstefid*'de bulunması bazı şüphelerin oluşmasına neden olmuştur. Meâl-tefsir kısmının Sinkilî tarafından yazıldığı; "kıssa, fâide, beyân, kırâât, tenbîh" gibi bazı alt başlıkların Türk asıllı¹⁴ öğrencisi ve halifesi Baba Dâvûd Rûmî'nin inisiyatif kullanarak eklediği kabul edilirse bu sorunun kısmen çözüldüğü söylenebilir. Dolayısıyla bu tür malumatların *Tercümânü'l-müstefid*'e sonradan eklendiği ve söz konusu öğrencisinin tasarrufu olduğu ifade edilebilir.¹⁵

2. TERCÜMÂNÜ'L-MÜSTEFÎD

Malay dünyasında Malayca-Endonezce olarak yazılan ilk tam tefsir özelliğine sahip *Tercümânü'l-müstefid*'in yöntem, dil, yazı, üslûp, model gibi özellikleri Beled sûresi bağlamında incelenecektir. Özellikle bir sûrenin seçilme nedeni *Tercümânü'l-müstefid*'in genel olarak standart bir kitap olmasıyla açıklanabilir. Böylelikle gerek standart gerekse monotonluğun dışına çıkılan bölüm ve pasajlar, örnekler üzerinden incelenerek meselenin daha müşahhas hâle getirilmesi amaçlanmaktadır.

2.1. Dil: Cava Alfabeti veya Arap Pegon

Malay dünyasında birçok farklı dil hâlâ etkin bir şekilde varlığını korumaktadır. Ayrıca birçok kavmin kendine has alfabeti mevcuttur.¹⁶ Klasik dönemde Hindu-Budist kültürün baskın olduğu süreçte Brahmatik yazı türleri egemen iken İslâm'ın bölgeye girmesiyle birlikte Malayca, Cavaca gibi dillerin yazım biçimi Arap alfabesine uyarlanmış ve yerel harflerin mizacına uygun bir şekilde yeni bazı karakterler eklenerek geliştirilmiştir. 20. yüzyılda ise birçok Müslüman toplumda olduğu gibi Endonezya, Malezya gibi ülkelerde Latin alfabesi resmî yazım stili olarak kabul edilmiş ve bu zaman

¹³ Saifuddin - Wardani, *Tafsir Nusantara*, 40; Petrus Voorhoeve, *Bayan Tajalli: Bahan-bahan untuk Mengadakan Penyelidikan lebih Mendalam tentang Abdurrauf Singkel*, çev. Aboe Bakar (Banda Aceh: Pusat Dokumentasi dan Informasi Aceh, 1980), 36-37.

¹⁴ Mehmet Özay, "Açe'de Bir Türk Âlimi: Baba Dâvûd", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 33/2 (2007), 183.

¹⁵ Krş. Abdürraûf Fansurî Sinkilî, *Tercümânü'l-müstefid* (Mısır: Matbaatu Mustafa el-Bâbî el- Halebî, 1370/1951), 610.

¹⁶ Tuncer, "Malay Dünyasında Dil Açısından Tefsir Çalışmalarının Mahiyeti", 29-51.

zarfından itibaren dinî metinler dâhil olmak üzere birçok eser Latin alfabesi ile yazılmaya başlanmıştır.¹⁷

Klasik dönemde özellikle Açe'de yaşayan Hamza Fansûrî (ö. 999/1590[?]), Rânirî (ö. 1068/1658), Sinkilî (ö. 1105/1693 [?]) gibi önde gelen âlimlerin eserlerini Cava alfabesi veya Arap pegon ile telif ettikleri bilinmektedir. 20. yüzyılın başlarına kadar devam eden bu gelenek zamanla yerini Latin alfabesine bırakmıştır. Günümüzde ise *pondok pesantren* olarak bilinen klasik eğitim kurumlarında bu gelenek nispeten varlığını korumaktadır. Ancak tefsir çalışmalarında Endonezya'ya nispeten Malezya'da Arap pegonun hâlâ etkili bir şekilde kullanıldığı görülmektedir.¹⁸

Tercümânü'l-müstefîd'in dili klasik Malaycadır. Yazım biçimi ise Cava alfabesi veya Arap pegondur. Bu tür metinler genellikle "Melayu-Jawi" veya "Arap-Melayu" olarak isimlendirilir. "Malay" kaydı ile hangi dilin kullanıldığı kastedilir ki buradaki dil Malaycanın bizatihi kendisidir. "Cava" kaydı ile temelde hangi alfabenin tercih edildiği ifade edilir ki buradaki alfabeden maksat Arap pegondur. Dolayısı ile bu terkipte geçen "Cava" kavramını yerel bir dil olan "Cavaca" ile karıştırmamak gerekir.¹⁹

2.2. Üslûp

Tercümânü'l-müstefîd klasik Malayca olarak yazıldığı için günümüz açısından bazı yabancı sözcükler içermektedir. Ayrıca esere hâkim olan üslûp, modern Malayca veya Endonezceye nispeten zamir, cümle yapısı gibi yönleriyle kısmî bir farklılık arz etmektedir. Kur'ân başta olmak üzere İslamî literatürde sıkça kullanılan ahiret, dünya, gayb, iman, küfür, takva, sabır, amel, şefaât gibi birçok kelime, olduğu gibi kullanılmıştır.²⁰ Bununla birlikte surga/cennet, neraka/cehennem vb. örneklerde olduğu gibi dinî bazı kavramlar tercüme edilmiştir.²¹ Buna rağmen günümüzde Arap pegona aşına olan veya bilen kişiler *Tercümânü'l-müstefîd*'i genel anlamda rahatça anlayabilmektedirler.

Müellif Sinkilî'nin söz konusu eserini öğrenciler (*santriler*) başta olmak üzere halk kesimi arasında temel kültür seviyesine ulaşan herkesi muhatap alarak kaleme aldığı anlaşılmaktadır. Bu düşünceye bağlı olarak yazarın sade ve yalın bir üslûp kullandığı dikkatten kaçmamaktadır. *Tercümânü'l-müstefîd* başta olmak üzere Malay dünyasında yapılan diğer tefsir çalışmalarında da

¹⁷ Tuncer, *Endonezya'da Tefsir Çalışmaları*, 526-530; Tuncer, "Malay Dünyasında Dil Açısından Tefsir Çalışmalarının Mahiyeti", 29-51; Tuncer, *Malezya'da Tefsir Çalışmaları*, 288-289.

¹⁸ Tuncer, *Endonezya'da Tefsir Çalışmaları*, 526-530; Tuncer, *Malezya'da Tefsir Çalışmaları*, 288-289.

¹⁹ Bk. Halimatussadiyah, *Karakteristik Tafsir di Indonesia: Analisis Terhadap Tafsir Juz 'Ammâ Risâlat Al-Qawî Al-Bayân dan Kitâb Al-Burhân* (Cakarta: Universitas Islam Negeri Syarif Hidayatullah, Doktora Tezi, 2020), 73; Moch Nur Ichwan, "Literatur Tafsir Qur'an Melayu-Jawi di Indonesia: Relasi Kuasa, Pergeresan dan Kematian", *Visi Islam* 1/1 (2002), 14; Arivaie Rahman, "Literatur Tafsir Al-Qur'an dalam Bahasa Melayu-Jawi", *Suhuf* 12/1 (2019), 93-94.

²⁰ Sinkilî, *Tercümânü'l-müstefîd*, 1-5.

²¹ Sinkilî, *Tercümânü'l-müstefîd*, 5-6.

bu düşüncenin hâkim olduğunu söyleyebiliriz. Zira Sinkilî'den itibaren genel olarak Nusantaralı müellifler tefsir çalışmalarında iddialı olmayıp okuyucunun kolayca anlayabileceği üslûp ve muhtevaya daha fazla öncelik tanımışlardır.

Tercümânü'l-müstefid Malay dünyasında meşhur olan ender tefsir çalışmalarından biridir. Nitekim 1884-1885 yılında İstanbul başta olmak üzere birçok şehirde tabedilmiş ve farklı bölgelere gönderilmiştir.²² Bölgede misyonerlik faaliyetlerinin etkisinde kalan Müslümanların bilinçlenmesi için Başşehbender Emin Bey merkezî hükümetten bu eserin tekrar basılarak neşredilmesi için talepte bulunmuştur. Hafız Osman ve Şekercizade hattından dört yüz adet mushaf ve kırk adet Osmanlı elifbası bölgeye gönderildiği kesin olarak bilinmekle beraber *Tercümânü'l-müstefid*'in tekrar basılıp basılmadığı konusunda kesin bir bilgi ve belge henüz tespit edilmemiştir.²³

2.3. Yöntem ve Muhteva

Tahlilî bir yönteme sahip olan *Tercümânü'l-müstefid*'in standart bir yapısı vardır. Bu bağlamda eserin yöntemi ile muhtevası arasında belirgin bir irtibat söz konusudur. Denilebilir ki muhteva esasında yöntem çerçevesinde şekillenmektedir. Ayrıca yöntemin temel gayesi muhtevayı daha doğru ve etkili bir şekilde ifade etmeye aracılık etmektir. Bu başlık altında Beled sûresi bağlamında *Tercümânü'l-müstefid*'in yöntem ve muhtevası incelenecek; gerekli görülen durumlarda ise diğer sûrelerle mukayese edilecektir.

2.3.1. Sûrelerin Kimliği

Sûrelerin kimliği bağlamında sûrelerin nüzul yeri ve âyet sayısı hakkında *Tercümânü'l-müstefid*'de temel bilgiler standart bir şekilde zikredilmektedir. Bu konuda Beled sûresi ile ilgili şu bilgilere yer verilmektedir:²⁴

“Beled sûresi Mekke’de inmiştir این سورة البلد تورنڭ دمکه دان یائیت دوا
فوله آیه.” فوله آیه.

Sinkilî her sûrenin girişinde tefsir kısmına geçmeden önce sûrelerin nüzul yerine temas etmekte ve kaç âyet ihtiva ettiğine dair bilgi vermektedir. Bu konuda ihtilafın bulunması hâlinde zaman zaman farklı görüşlere yer vermektedir. Bununla birlikte sûrelerin nüzul yeri konusunda âlimler arasında görüş farklılığı bulunan bazı konularda Mekkî veya Medenî şeklinde bir görüş ile iktifa etmektedir. Örneğin: Fâtiha sûresini Mekkî olarak değerlendirmekte ve konu ile ilgili tartışmalara girmemektedir.²⁵ A'râf

²² Tuncer, *Endonezya'da Tefsir Çalışmaları*, 77.

²³ Zübeyir Tetik, *Osmanlı Devleti'nin Batavya Başşehbenderleri ve Faaliyetleri (1883-1908)* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 41, 129-130.

²⁴ Bk. Sinkilî, *Tercümânü'l-müstefid*, 598.

²⁵ Bk. Sinkilî, *Tercümânü'l-müstefid*, 2.

sûresini Mekkî sûrelerin arasında saymakta ve “*Şehir halkına sor*”²⁶ şeklindeki âyeti müstesna kabul etmektedir.²⁷ Aynı şekilde Enfâl sûresini Medenî olarak görmekte ancak “*Vakta ki, onlar sana tuzak kuruyorlardı*”²⁸ âyetinin bunun istisnası olduğunu beyan etmektedir.²⁹

2.3.2. Sûrelerin Fazileti

Sinkilî sûrelerin kimliği hakkında temel bazı bilgileri verdikten sonra mutad olarak sûrelerin fazileti ile ilgili rivayetlere yer vermektedir. Bu konuda herhangi bir şekilde “*fezâilu’s-suver*” adında bir başlık kullanmamaktadır. Beled sûresi bağlamında şu rivayeti aktarmaktadır:³⁰

Bezvâvî’de şöyle bir hadis مك ترسبت ددالم بيضاوي حديث بارغسياف مغاج سورة لا أقسم بهذا البلد
nakledilmiştir: “Her kim Beled sûresini نسجاي دنگرهائى تعالى اكندى سنتوس
okursa kıyamet gününde Allah’ın درفد امارهئ فد هارى قيامة.
gazabına karşı güven içinde olur.”

Sinkilî’nin sûrelerin fazileti bağlamında en fazla müracaat ettiği kaynaklar *Tefsîru’l-Bezvâvî* ve *Menâfi’u’l-Kur’ân* adında müellifini zikretmediği bir eserdir. Bu konuda aktardığı rivayetlerin hepsi sahih değildir. Hatta *Menâfi’u’l-Kur’ân*’dan aldığı rivayetler daha çok Şîî kaynaklarında geçmekte ve Sünnî kaynaklarda çokça rastlanmayan bilgiler içermektedir. Örneğin Yunus sûresi ile ilgili *Menâfi’u’l-Kur’ân*’dan alınan rivayet şu şekildedir:

“Her kim bakırdan bir kabın içine bu sûreyi yazarsa sonra durgun bir sudan alınan temiz bir su ile yazılanları yıkarsa, bununla hırsızlıkla itham edilen kişilerin adına undan hamur yapar; ardından pişirir ve töhmet altında kalanlara birer parça verirse gerçek ortaya çıkar. Şöyle ki hırsızlık yapmayan lokmayı yiyebilir. Ancak hırsızlık yapanın boğazından bu lokma hiçbir şekilde geçmez.”³¹

Endonezyalı tefsir tarihçileri *Menâfi’u’l-Kur’ân*’ın müellifinin meçhul olduğunu ve ilgili kaynağın kökeni hakkında herhangi bir bilginin mevcut olmadığını ileri sürmektedirler. Ancak Ali Musa’nın tahkiki ile neşredilen eser, Ca’fer-i Sâdık’a nispet edilmektedir ki Şia menşeli kaynaklarda geçen bilgiler bu düşüncüyü teyit etmektedir. Zira *Menâfi’u’l-Kur’ân*’da zikredilen birçok rivayet Şîî kaynaklarda geçmektedir.³²

Tercümânü’l-müstefid’de sûrelerin fazileti bağlamında zikredilen rivayetlerin birçoğunun zayıf veya mevzu olması tenkit edilmeye açık bir

²⁶ el-A’râf 7/163.

²⁷ Bk. Sinkilî, *Tercümânü’l-müstefid*, 152.

²⁸ el-Enfâl 8/30.

²⁹ Bk. Sinkilî, *Tercümânü’l-müstefid*, 178.

³⁰ Bk. Sinkilî, *Tercümânü’l-müstefid*, 598.

³¹ Krş. Ebû Abdillâh Ca’fer es-Sâdık, *Menâfi’u’l-Kur’ânî’l-Azîm*, thk. Ali Musa el-Ka’bî (Bağdat: el-Emânetü’l-Âmme, 2015), 27; Sinkilî, *Tercümânü’l-müstefid*, 208.

³² Bk. Ca’fer es-Sâdık, *Menâfi’u’l-Kur’ân*, 12-18.

noktadır. *Tefsîru'l-Beyzâvî*'den yapılan rivayetlerin gerekçesi olarak ilgili eserin meşhur olması ve müellifinin otorite olması ile açıklanabilir. Ancak aynı durumun *Menâfi'u'l-Kur'ân* için geçerli olduğunu söylemek zor görünmektedir. Zira söz konusu eser Sünnî kaynaklar arasında yer almadığı gibi yaygın bir eser olduğunu ileri sürmek de mümkün değildir. Sinkilî'nin bu esere nasıl ulaştığı ve ne şekilde temin ettiği bilinmemektedir.³³

2.3.2. Meâl-Tefsir

Tercümânü'l-müstefid'i inceleyen yerli-yabancı birçok araştırmacı eserin herhangi bir tefsir kaynağının doğrudan tercümesi olup olmadığını, başka bir ifade ile orijinalitesini tartışmaya açmışlardır. Bütün bu problemlerin temel nedeni kanaatimizce *Tercümânü'l-müstefid*'in “meâl- tefsir” ve “ek açıklamalar” olmak üzere farklı iki başlık altında incelenmemesine dayanmaktadır. Zira böyle bir ayırım yapılmadan *Tercümânü'l-müstefid*'in bir tek kaynaktan çeviri faaliyeti olduğunu iddia etmek mesnetsiz bir yaklaşım olur. Çünkü *Tercümânü'l-müstefid*'in kaynakları arasında *Tefsîru'l-Beyzâvî*, *Menâfi'u'l-Kur'ân*, *Tefsîru'l-Hâzin*, *Tefsîru's-Sa'lebî* gibi birçok ana kaynak bulunmaktadır. Söz konusu eserlerden bazen yarım sayfalık uzun pasajlar tercüme edilerek olduğu gibi aktarılmaktadır.³⁴

Bu başlık altında Beled sûresi bağlamında *Tercümânü'l-müstefid*'in “meâl- tefsir” yöntemi, üslubu ve hangi kaynakların etkisinde kaldığı ile ilgili olarak tartışma konusu olan meselelere cevaplar aranacaktır. Sinkilî'nin Beled sûresi tercüme ve tefsiri şu şekildedir:³⁵

Tercümânü'l-müstefid: Beled sûresi

ترجمان المستفيد سورة البلد

*Mekke'nin adına yemin ederim.
Ve sen Ey Muhammed bu şehirde
mukimsin. Veya anlamı şudur: Bu
şehirde dilediğini yapmayı sana helal
kıldım.*

برسمفه اكو دغن مبيت نام مكه اين
دان اغكو يا محمد مقيم فد نكرى ايتاتو
معنان تله كحلالكن بگيم بربوة سكهديم
ددللن.

*Âdem'e ve bütün zürriyetine
kasem olsun ki, insanı meşakkat içinde
var ettik.*

دان دام آدم دان دام سكل چچون
نسجای کام جدیکن انسان ایت دغن کرس.

*İnsan hiç kimsenin üstesinden
gelmeyeceğini mi sanıyor?*

دسغك اوله انسان ايوكه بهو تياد كواس
اتسن سورغ

³³ Beyzâvî sûrelerin fazileti ile ilgili rivayetleri *Keşşâf*'tan almış; Sinkilî ise *Beyzâvî*'den almıştır. Dolayısı ile *Beyzâvî* ve *Keşşâf*'ta geçen rivayetlerin sıhhati ile ilgili değerlendirme ve tenkitler *Tercümânü'l-müstefid* için de geçerlidir. Krş. Cemâleddîn Zeylaî, *Tahrîcu'l-ehâdisi ve'l-âsârî'l-vâkıati fi'l-Keşşâf li'z-Zemaşeri*, thk. Abdullah b. Abdîrrahman es-Sa'd (Riyad: Dâru lbn Huzeyme, 1414); Zeyneddîn Münâvî, *el-Fethu's-semâvî bi tahrîci ehâdisi tefsîri'l-Kâdî'l-Beydâvî*, thk. Ahmed Muctebâ (Suudi Arabistan: Dârü'l-Âsime, 1409).

³⁴ Bk. Sinkilî, *Tercümânü'l-müstefid*, 2, 8, 14, 17, 23, 24, 30, 32.

³⁵ Sinkilî, *Tercümânü'l-müstefid*, 598-599.

O şöyle demektedir: “Malımı-mülkümü peygambere düşmanlık uğruna harcadım.”

دکات تله کبلنجاکن ارت یغ یائیت اتس
مپتروی نبی

Hiç kimsenin harcamalarını görmediğini ve ne kadar harcadığını bilmediğini mi zannediyor? Hâlbuki Allah bunu (miktarını) biliyor.”

دسغکایاله بهو تیاد ملیهتدی سؤرغ فد
یغ دبلنجاکن ایت مک تاه ای اکن قدرن مک
الله تعالی تاه ای اکندی.

Biz insana iki göz, iki lisan ve iki dudak vermedik mi ve biz hayır ve şer yolunu onun için var etmedik mi?

تیداکه کام جدیکنن دوا مات دان دوا
لیده دوا بییر دان کام فریوة بکین دوا جالن خیر
دان شر.

O küçük tepeyi neden aşamadı? Bu küçük tepeyi aşmanın bilgisini sana kim verdi?

مک غاف تیاد دللوی بوکة کجیل دان
سیاف ممبری تاه اکندیکو بوکة کجیل یغ
سیکیان دللوی ایت

Bu tepeyi aşmak, köle azat etmek, kıtlık/açlık günlerinde akrabalık bağı olan yetimleri veya toprağa bulaşan miskinleri doyurmaktır.

یائیت مردهاکاکن سهای اتو ممبری
مکانن فد هاری ماس لافر اکن انق یتیم یغ
قرابة اتواورغ مسکین یغ همفر برتم دغن تانه
درفد ساغة ففان.

Ve onlardan bu tepeyi aşanlar, inananlar ve iyilik yapmayı öğütleyenler, masiyetten kaçınmayı nasihat edenler, bütün yaratılanlara karşı merhameti tavsiye edenlerdir. Bütün bunlar sağ'a sahip olanlardır.

مک اداله وقت مللوی بوکة ایت درفد
سکل مریک یغ فرچای دان فرفسن ۲نن
مریکئیت دغن صبر اتس بریوة طاعة دان
اتس منغکلکن معصیة دان برپسن ۲ مریکئیت
دغن رحمة مخلق مریکئیتله سکل اورغیغ
ممفپائی کانن.

Kuşkusuz ki, âyetlerimizi inkâr eden bütün kâfirler sol'a sahiptirler. Onların üzerinde bütün kapıları kapalı olan cehennem vardır. Oraya rahatlık ve huzur girmez ve oradan sevgi çıkmaz.

برمول سکل مریک یغ تله کافر اکن سکل
آیه کام مریکئیتوله یغ ممفپائی کیری اتس
مریک ایت نارك یغ ترتوتف اتس مریکئیت
سکل فنتوتن تیاد ماسق ددالمن راحة دان تیاد
کلور درفد فرچنتان

Bu pasajda açıkça görüleceği üzere Sinkilî *Tercümânü'l-müstefid*'de genel anlamda tefsirî/manevî bir tercüme tekniğini takip etmiştir. Ayrıca “akabe, ashâb-ı meymene, ashâb-ı meş'eme” gibi bazı ifadelerin tercümesinde lafzî/literal bir yöntem izlemiştir.

Tercümânü'l-müstefid'in hangi kaynaklardan oluştuğunu tespit edebilmek için ilgili âyetlerin irdelenmesi gerekmektedir. Zira 17. yüzyılda genel olarak Nusantara'da özel olarak ise Açe Sultanlığı'nda yaygın olan ana kaynakları tespit etmek büyük önem arz etmektedir. Bununla birlikte bu yöntemin *Tercümânü'l-müstefid*'in orijinalitesi konusunda çağdaş araştırmacılara bir fikir vermesi açısından dikkate alınması gereken bir çıkış noktası olduğu kanaatindeyiz. Beled sûresi bağlamında *Tercümânü'l-*

müstefîd'in Arapça tefsir kaynakları ile olan ilişkisi şu şekildedir:

Sinkilî'ye göre birinci âyette geçen şehirden maksat Mekke'dir. Müfessir, ikinci âyette zikredilen *hill* kelimesini *mukîm* veya *helâl* olarak yorumlamaktadır. İlk yorum birçok klasik tefsir kaynağında geçmekte ve aynı zamanda âyet ile ilgili yapılan meşhur yorumlardan biridir.³⁶ Dolayısıyla müellifin bu âyetin yorumunu doğrudan hangi ana kaynaktan aldığını tespit etmek oldukça güçtür. İkinci yorumun anlam örgüsünü ve cümle yapısını ise *Celâleyn* gibi meşhur tefsir kaynaklarından ziyade Sa'lebî'nin (ö. 427/1035) *el-Keşf ve'l-beyân*'ında bulmak mümkündür. Bu bağlamda Sa'lebî'nin وَأَنْتَ يَا حَلَّالٌ لَكَ أَنْ تَفْعَلَ فِيهِ مَا تُرِيدُ şeklinde izahı söz konusu yorum ile tamamen örtüşmektedir.³⁷ *Tercümânü'l-müstefîd*'in kaynakları arasında *el-Keşf ve'l-beyân*'ın bulunması bu tespiti teyit etmektedir. Benzeri bir ifade *Hâzin*'de de geçmektedir.³⁸

Bununla birlikte Sinkilî'nin *Tefsîru'l-Beyzâvî*'de geçen حَلَّالٌ لَكَ أَنْ تَفْعَلَ فِيهِ مَا تُرِيدُ yorumundan etkilenmiş olması uzak bir ihtimal olarak görünmemektedir. Zira *Tercümânü'l-müstefîd*'in belli başlı kaynakları arasında *Beyzâvî* ilk sıralarda yer almaktadır. Hatta bazı araştırmacılar *Tercümânü'l-müstefîd*'in *Beyzâvî*'nin salt bir tercümesinden ibaret olduğunu zannetmişlerdir. Eserin Osmanlı, Mısır vb. ülkelerdeki baskılarındaki kapak kısmında bu kayıt mevcuttur. Öyle ki Batavya Başşehbenderi Emin Bey dönemindeki yazışmalarda ve raporlarda *Tercümânü'l-müstefîd*'in Cavaca bir tefsir çalışması ve *Beyzâvî*'nin tercümesi olduğu ifade edilmektedir.³⁹

Üçüncü âyetin yorumlama biçiminde açık bir şekilde *Celâleyn* etkisi mevzubahistir. Sinkilî bu konuda *Celâleyn*'in izahı ile yetinmiş ve başka bilgilere veya yorumlara yer vermemiştir. İlgili pasaj *Celâleyn*'de وَوَالِدِ أَبِي آدَمَ وَمَا وَكَدَ أَيُّ دَرَجَتِهِ şeklinde geçmektedir.⁴⁰ Müfessirin özellikle meâl-tercüme kısmında *Celâleyn*'e çokça müracaat ettiği bilinen bir gerçektir. Hatta çağdaş araştırmacı Peter Riddell bu konuda genel olarak *Tercümânü'l-müstefîd*'in *Celâleyn*'in doğrudan tercümesi olduğunu iddia etmektedir.⁴¹ Buna benzer bir ifade formu *Hâzin*'de de geçmektedir. Dolayısıyla tercümenin kaynağına *Celâleyn* ile birlikte *Hâzin*'i de eklemek gerekir.⁴²

³⁶ Krş. Fahreddin Râzî, *Mefâtihu'l-gayb* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1420), 31/164.

³⁷ Krş. Ebû İshâk Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, thk. Ebû Muhammed b. Âşûr (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2002), 10/206; Muhammed b. Ahmed Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, thk. Ahmed el-Berdûnî - İbrahim Atfîş (Kahire: Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1964), 20/61; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-muhîr*, thk. Sıdkî Muhammed (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1420), 10/479.

³⁸ Krş. Ebû'l-Hasan Hâzin, *Lübâbu't-te'vîl fi meâni't-tenzîl* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415), 4/429.

³⁹ İlgili yazışma ve tahriratları inceleyen Zübeyir Tetik, bu konuda herhangi bir tashihte bulunmamıştır. Hâlbuki son dönemlerde yapılan araştırmalar söz konusu eserin Beyzâvî'nin tercümesi olduğuna dair yaygın kanaati çürütmektedir. Bk. Tetik, *Osmanlı Devleti'nin Batavya Başşehbenderleri*, 124.

⁴⁰ Celâleddin Suyûtî - Celâleddin Mahallî, *Tefsîru'l-Celâleyn* (Kahire: Dârü'l-Hadîs, ts.), 808.

⁴¹ Karşılaştırmalı örnekler için bk. Riddell, *Abd al-Ra'ûf Al-Singkilî*, 130-294.

⁴² Krş. Hâzin, *Lübâbu't-Te'vîl*, 4/429.

Sinkilî dördüncü âyette geçen *kebed* sözcüğünü zorluk, kasvet, meşakkat anlamlarına gelen *keras* kavramı ile tercüme etmiştir. Bu çevirisinde temelde âyet metnine bağlı kaldığı ifade edilebilir. Zira genel anlamda diğer tefsirlerde yer alan izahlar kelimenin açıklaması ve eşanlamlı manaları ekseninde dönmektedir.⁴³

Sinkilî Beled sûresinin 5-19. âyetlerinin tercüme ve tefsirinde tamamen *Celâleyn*'e bağlı kalmıştır. Bu benzerliği birkaç âyet üzerinden somut bir şekilde şablon olarak göstermekte yarar vardır.⁴⁴

Muhammed'e düşmanlık uğruna çok mal harcadım demektedir. {يَقُولُ أَهْلَكْتُ} عَلَى عَدَاوَةِ مُحَمَّدٍ {مَالًا} لُبَدًا {كثِيرًا بَغْضَهُ عَلَى بَعْضِ.

Hiç kimsenin harcamalarını görüp bilmediğini mi sanıyor? Hâlbuki Allah miktarını biliyor. {أَيَحْسَبُ أَنْ} أَيُّ أَنَّهُ {لَمْ يَرَهُ أَحَدٌ} فِيمَا أَنْفَقَهُ فَيَعْلَمُ قَدْرَهُ وَاللَّهُ عَالِمٌ بِقَدْرِهِ.

Ona hayır ve şer yollarını gösterdik/açıkladık. {وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ} بَيْنَمَا لَهُ طَرِيقَ الْخَيْرِ وَالشَّرِّ.

Bu pasajdan açıkça anlaşılacağı gibi *Tercümânü'l-müstefid* ile *Celâleyn* arasında muhteva açısından sıkı bir münasebet ve etkileşim vardır. Bu etki, Sinkilî'nin hem tercüme hem de tefsir faaliyetinde açıkça görülmektedir. Ancak 9. âyette geçen "lisan" ifadesinin "iki lisan" şeklinde tercüme edilmesinde bir sorun var gibi görünmektedir. Zira klasik-modern tefsir kaynaklarında böyle bir yorum mevcut olmadığı gibi âyette tekil olarak geçen *lisan* ifadesini ikil olarak yorumlamak mümkün görünmemektedir. Bu hatanın yayıncıdan kaynaklandığını düşünmekteyiz.

Beled sûresinin 20. âyetin anlamı ve yorumu ise *Hâzin*'den alındığı çok açık bir şekilde görülmektedir. Zira *Tercümânü'l-müstefid*'de geçen "Onların üzerinde bütün kapıları kapalı olan Cehennem vardır. Oraya rahatlık ve huzur girmez ve oradan sevgi çıkmaz" yorumunun karşılığı *Hâzin*'de *مُطَبَّقَةٌ عَلَيْهِمْ أَبْوَابُهَا لَا يَدْخُلُ فِيهَا رُوحٌ وَلَا يَخْرُجُ مِنْهَا غَمٌّ* şeklinde geçmektedir. Şu farkla ki bu pasajda geçen "gam" ifadesi "muhabbet" olarak yorumlanmıştır.⁴⁵

2.3.3. Ek Açıklamalar

Tercümânü'l-müstefid'de ek açıklamalar "fâide, kata/kavil, beyân, tenbih, kıssa" vb. farklı başlıklar altında takdim edilmiştir. Beled sûresinde bu tür bilgiler şu şekilde incelenmiştir:

Sinkilî, âyetlerde bahsedilen kişinin Ebü'l-Esed el-Kelbî olduğunu

⁴³ Krş. Suyûtî - Mahallî, *Tefsîru'l-Celâleyn*, 808; Ebü'l-Hasen Ali Vâhidî, *el-Vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*, thk. Safvân Adnan Dâvûdî (Suriye: Dârü'l-Kalem, 1415), 1203; Abdülkerîm Kuşeyrî, *Letâifü'l-işârât*, thk. İbrahim Bisyûnî (Mısır: el-Hey'etü'l-Misriyyetu'l-Âmme li'l-Kitâb, ts.), 3/703; Ebü'l-Kâsım Mahmûd Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki gavâmizi't-tenzil ve uyûni'l-ekâvil fî vücûhi't-te'vil* (Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1407), 4/754-755.

⁴⁴ Krş. Suyûtî - Mahallî, *Tefsîru'l-Celâleyn*, 808-809.

⁴⁵ Krş. Sinkilî, *Tercümânü'l-müstefid*, 599; *Hâzin*, *Lübâbu't-Te'vil*, 4/431.

belirtmektedir. Bu düşüncesini başlığı ile müfessirlere ⁴⁶کات مفسر dayandırmakta ve rivayetin kaynağı olarak *Tefsîru'l-Hâzin*'i göstermektedir. Buna bağlı olarak Sinkilî, *Tefsîru'l-Hâzin*'de anlatıldığı üzere Ebû'l-Esed'i oldukça güçlü bir şahıs olarak tasvir etmektedir. Bu örnekte görüldüğü gibi *Tercümânü'l-müstefîd*'de sebep-i nüzul ile ilgili malumatlar farklı başlıklar altında sunulmaktadır.⁴⁷ Nitekim *Tercümânü'l-müstefîd*'de sûrelerin veya âyetlerin iniş sebepleri ile alakalı olarak oldukça yoğun iktibaslar mevcuttur. Bu hususta *Tercümânü'l-müstefîd*'de en fazla müracaat edilen kaynakların başında *Hâzin* gelmektedir.⁴⁸

Tercümânü'l-müstefîd'de ek açıklamaların muhtevasını belirleyen konuların başında "kırâât" ile ilgili rivayetler gelmektedir. Sinkilî, "üç kârî" olarak tanımladığı Ebû Amr, Nâfi' ve Hafs'tan büyük oranda istifade etmiştir.⁴⁹ O, tefsirinin genelinde kırâât farklılıklarına temas etmiş ve bu konuda hangi lafzın ne şekilde okunması gerektiğine dair gerekli bilgileri vermiştir. Beled sûresinde geçen فک رقية ile مؤصدة sözcükleri ile ilgili kârîlerin farklı okuyuşlarını zikretmektedir.⁵⁰

Sinkilî'nin Beled sûresinin tercüme ve tefsirinde zikretmediği bazı önemli başlıklar daha mevcuttur. Bunların başında ise kuşkusuz ki "kıssalar" gelmektedir. Sinkilî, kıssaların arka planı ve detaylı açıklaması için Hâzin ve Beyzâvî başta olmak üzere Sa'lebî gibi müfessirlerden önemli ölçüde yararlanmıştı. Ancak belirtmek gerekir ki kıssalar bağlamında aktarılan bu rivayetlerin veya verilen bilgilerin birçoğu İsrâiliyat'a dayanmakta ve tenkit edilmeye müsaittir.⁵¹

SONUÇ

Malay dünyasının ilk tam tefsir çalışması *Tercümânü'l-müstefîd* Malayca/Endonezce tefsir literatürü açısından önemli bir konuma sahiptir. Zira tefsir tarihçilerinin tefsir literatürü kapsamında genel anlamda Arapça olarak yazılan tefsir eserlerini ön plana çıkarttıkları göze çarpmaktadır. Bu durum, Güneydoğu Asya gibi uzak bölgelerde tefsir çalışmalarının yapılmadığı gibi bir kanaatin oluşmasına sevk edebilmektedir. Bu anlamda tefsir tarihçiliğinin belli bir dil veya bölge ile inhisar altına almaksızın Müslüman toplumların ürettikleri tefsir metinlerini dikkate alan yeni tasnif çalışmalarının yapılması büyük bir önem arz etmektedir.

Sinkilî'nin *Tercümânü'l-müstefîd*'i Malay dünyasında Malayca-Endonezce olarak yazılan ilk tam tefsir çalışmasıdır. 1675 yılında tamamlandığı tahmin edilen eser, Malayca-Endonezce tefsir literatüründe

⁴⁶ Bu ifadede geçen "kata" sözcüğü "görüş, söz, kavil" manasına gelmektedir.

⁴⁷ Krş. Hâzin, *Lübâbu't-Te'vil*, 4/429; Sinkilî, *Tercümânü'l-müstefîd*, 598.

⁴⁸ Diğer Örnekler için bk. Sinkilî, *Tercümânü'l-müstefîd*, 4, 6, 8, 9 vd.

⁴⁹ Sinkilî, *Tercümânü'l-müstefîd*, 4.

⁵⁰ Sinkilî, *Tercümânü'l-müstefîd*, 599.

⁵¹ Sinkilî, *Tercümânü'l-müstefîd*, 2, 4, 8, 10, 20, 23, 24, 28, 30 vd.

yaklaşık olarak üç asır boyunca alanında yazılan tek tefsir çalışmasıdır. *Tercümânü'l-müstefid*'in yöntemi tahlilîdir. Matbu hâli *Celâleyn* örneğinde olduğu gibi meâl-tefsir ve ek açıklamalar mushafın etrafında olacak şekilde düzenlenmiştir. El yazmalarında ise tefsir kısmı âyetlerden hemen sonra verilmiştir.

Tercümânü'l-müstefid'in Açe Sultanlığında telif edilmesi ve sonrasında tefsir çalışmalarının uzun bir fetret dönemine maruz kalması aslında tefsir yazımı için gerekli koşulların mevcut olması gerektiğine işaret etmektedir. Nitekim müfessirleri tefsir çalışmalarına sevk eden amiller farklı olmakla birlikte tefsir yazımı için eğitim kurumlarının güçlü olması, entelektüel seviyenin elverişli olması, toplumsal bir ihtiyacın mevcut olması gibi bazı şartların teşekkül etmesi gerekmektedir.

Gerek Beled sûresi çerçevesinde gerekse diğer sûreler bağlamında *Tercümânü'l-müstefid*'e bakıldığında standart bir yapı ve modele sahip olduğu görülmektedir. Müellif sûrelerin kimliği hakkında kısa ve özlü bilgiler vermekte ve sûrelerin fazileti ile ilgili rivayetleri aktarmaktadır. Sûrelerin fazileti ile ilgili müracaat edilen iki temel kaynaktan biri *Beyzâvî* diğeri ise *Menâfiu'l-Kur'ân*'dır. Bu konuda aktarılan rivayetlerin birçoğu sahih değildir. Daha sonra tahlilî bir yöntem ile âyetleri meâl-tefsir tarzında yorumlayıp tercüme etmektedir. Konu ile ilgili "kıssa, kıraât farklılığı, sebab-i nüzul" gibi meselelere temas etmektedir.

"Meâl-tefsir" bölümünde *Tercümânü'l-müstefid*'in temel kaynaklarının başında *Celâleyn* gelmektedir. Bununla birlikte müellifin zaman zaman Sa'lebî, Hâzin gibi müfessirlerin yorumlarına müracaat ettiği bir vakiadır. "Ek açıklamalar" da ise Hâzin, Beyzâvî, Sa'lebî gibi müfessirlerin görüşleri daha baskındır. Kıssalar konusunda en etkin ana kaynak olarak *Hâzin* karşımıza çıkmakta olup aktarılan rivayetlerin birçoğu İsrâiliyat menşelidir.

KAYNAKÇA

- Abdul Wahid, Ramli. "Intensitas Penggunaan Hadis dan Atsar di dalam Tafsir Tarjuman al-Mustafid Karya Abd ar-Ra'uf Sinkel". *Sosio-Religia* 3/7 (Mayıs 2008).
- Abdullah, Mustaffa - Syafii, Abdul Manan. "Khazanah Tafsir di Nusantara: Penelitan terhadap Tokoh dan Karyanya di Malaysia, Brunei Darussalam, Singapura dan Thailand". *Kontekstualita* 25/1 (2009), 31-46.
- Abdullah, Rukiah - Masduki, Mahfudz. "Karakteristik Tafsir Nusantara (Studi Metodologis atas Kitab Terjuman al-Mustafid Karya Syekh Abdurrauf al-Singkili)". *Jurnal Studi Ilmu-Ilmu al-Qur'an dan Hadis* 16/2 (Temmuz 2015), 141-160.
- Asroor, Zaimul. "Tarjamân Al-Mustafid: Tafsir Lengkap Pertama". *Ushuluna: Jurnal Ilmu Ushuluddin* 4/1 (2018), 95-110.
- Azra, Azyumardi vd. *Jaringan Ulama Timur Tengah dan Kepulauan Nusantara Abad XVII dan XVIII*. Jakarta: Kencana, 2013.
- Ca'fer es-Sâdık, Ebû Abdullah. *Menâfi'u'l-Kur'âni'l-Azîm*. thk. Ali Musa el-Ka'бі. Bağdat: el-Emânetu'l-Âmme, 3. Basım, 2015.
- Damanhuri. "Umdah Al-Muhtâjân: Rujukan Tarekat Syattariyah Nusantara". *Ulumuna* 17/2 (Desember 2013), 305-322.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî. *el-Bahru'l-muhît*.

- thk. Sıdkı Muhammed. Beyrut: Dârü'l-Fıkr, 1420.
- Halimatussadiyah. *Karakteristik Tafsir di Indonesia: Analisis Terhadap Tafsir Juz 'Amma Risālat Al-Qawl Al-Bayān dan Kitāb Al-Burhān*. Cakarta: Universitas Islam Negeri Syarif Hidayatullah, Doktor Tezi, 2020.
- Hariyadi, Muhammad - Faradits, Aghnia. "Pendekatan Tafsiriyah Jalalainiyah Abdul Ra'uf Singkel Dalam Turjuman al-Mustafid". *al-Burhan* 18/2 (2018), 321-346.
- Hâzin, Ebû'l-Hasan. *Lübâbu't-te'vîl fi meâni't-tenzîl*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415.
- Ichwan, Moch Nur. "Literatur Tafsir Qur'an Melayu-Jawi di Indonesia: Relasi Kuasa, Pergeresan dan Kematian". *Visi Islam* 1/1 (2002), 13-29.
- Iswandi. "Pilar-Pilar Pendidikan Islam di Kesultanan Aceh". *Edudeena* 3/2 (Temmuz 2019), 109-121.
- Jamal, Khairunnas - Wan Abdullah, Wan Nasyaruddin. "The Discussion Of Qira'at Turjuman Al-Mustafid Exegesis Book By Sheikh Abdul Rauf Singkel". *Jurnal Ushuluddin* 24/2 (Juli-Desember 2016), 113-122.
- Johns, Anthony Hearle. "The Qur'an in The Malay World: Reflections on 'Abd Al-Ra'uf of Singkel (1615-1693)". *Journal of Islamic Studies* 9/2 (1998), 120-145.
- Kurdi, Muliadi (ed.). *Ulama Aceh Dalam Melahirkan Human Resource Aceh*. Banda Aceh: Yayasan Aceh Mandiri, 210.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed el-Berdûnî - İbrahim Atfîş. Kahire: Dârü'l-Kütübî'l-Misriyye, 1964.
- Kuşeyrî, Ebû'l-Kâsım Zeynüslâm Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdilmelik. *Letâifü'l-işârât*. thk. İbrahim Bisyûnî. Mısır: el-Hey'etü'l-Misriyyetu'l-Âmme li'l-Kitâb, ts.
- Muhammad, Ismail. "Analisis Isi Kitab Al-Qur'an Al-Karim Wa Bihâmişihî Turjumân Al-Mustafid". *Al-Mu'ashirah* 16/1 (Januari 2019), 12-21.
- Münâvî, Zeyneddîn. *el-Fethu's-semâvî bi tahrîci ehâdîsi tefsîri'l-Kâdi'l-Beydâvî*. thk. Ahmed Muctebâ. Suudi Arabistan: Dârü'l-Âsime, 1409.
- Özay, Mehmet. "Açe'de Bir Türk Âlimi: Baba Dâvûd". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 33/2 (2007), 169-186.
- Putra, Afriadi. "Khazanah Tafsir Melayu (Studi Kitab Tafsir Tarjuman Al-Mustafid Karya Abd Rauf Al-Sinkili)". *Jurnal Syahadah* 2/2 (Ekim 2014), 69-88.
- Rahman, Arivaie. "Tafsir Tarjumân Al-Mustafid Karya 'Abd Al-Rauf Al-Fanshuri: Diskursus Biografi, Kontestasi Politis-Teologis, Dan Metodologi Tafsir". *MIQOT* 42/1-22 (Ocak 2018).
- Rahman, Arivaie. "Literatur Tafsir Al-Qur'an dalam Bahasa Melayu-Jawi". *Suhuf* 12/1 (2019), 91-110.
- Râzî, Ebû Abdillâh (Ebû'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin. *Mefâtihu'l-gayb*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, 1420.
- Riddell, Peter G. *Abd al-Ra'uf Al-Singkilî's Tarjumân al-Mustafid: A Critical Study Of His Treatment of Juz' 16*. Avustralya: Philosophy of The Australian National University, Doktor Tezi, 1984.
- Riddell, Peter G. "The Sources of Abd al-Ra'uf's Tarjumân al-Mustafid". *Journal of the Malaysian Branch of the Royal Asiatic Society* LVII/2 (1984), 113-118.
- Riddell, Peter G. "Literal Translation, Sacred Scripture and Kitab Malay". *Studi Islamika* 9/1 (2002), 1-26.
- Rivaui, Ahmad. "Landasan Filosofis Pemikiran Tasawuf Abdurrauf Singkel Tentang Allah, Manusia, Dan Alam". *Jurnal Theologia* 28/2 (Desember 2017), 299-328.
- Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm en-Nisâbü'rî. *el-Keşf ve'l-beyân*. thk. Ebû Muhammed b. Âşûr. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, 2002.
- Said, Hasani Ahmad. "Mengenal Tafsir Nusantara: Melacak Mata Rantai Tafsir Dari Indonesia, Malaysia, Thailand, Singapura Hingga Brunei Darussalam". *Fefleksi* 16/2 (Ekim 2017), 205-231.
- Saifuddin - Wardani. *Tafsir Nusantara: Analisis Isu-Isu Gender dalam Al-Mishbah Karya M.*

- Quraish Shihab dan Tarjuman Al Mustafid Karya 'Abd Al-Ra'uf Singkel*. Yogyakarta: LKiS, 2017.
- Sinkili, Abdürraûf Fansurî. *Tercümânu'l-müstefid*. Mısır: Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 4. Basım, 1370/1951.
- Suarni. "Karakteristik Tafsir Tarjuman Al-Mustafid". *Substantia* 17/2 (Ekim 2015), 159-166.
- Suyûtî, Celâleddîn - Mahallî, Celâleddîn. *Tefsîru'l-Celâleyn*. Dârü'l-Hadîs: Kahire, ts.
- Syukur, Syamzan. "Kontroversi Pemikiran Abdul Rauf al-Singkili". *Jurnal Adabiyah* 15/1 (2015), 75-82.
- Tetik, Zübeyir. *Osmanlı Devleti'nin Batavya Başşehbenderleri ve Faaliyetleri (1883-1908)*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Tuncer, Eyyüp. "Malay Dünyasının İlk Mutasavvif Şairi Hamza Fansûrî'nin İkan Tunggal Şiiri Bağlamında Vahdet-i Vücûd Anlayışı". *İslam Tetkikleri Dergisi* 11/1 (2021), 267-290.
- Tuncer, Eyyüp. *Endonezya'da Tefsir Çalışmaları ve Tefsir Ekolleri*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.
- Tuncer, Eyyüp. "Malay Dünyasında Dil Açısından Tefsir Çalışmalarının Mahiyeti". *Sırat* 3/1 (2022), 29-51.
- Tuncer, Eyyüp. "Malay Dünyasında Reformist Bir Hareket Olarak Kaum Muda: Endonezya ve Malezya Örneği". *Tetkik* 2 (2022), 337-379.
- Tuncer, Eyyüp. *Malezya'da Tefsir Çalışmaları*. Ankara: Sonçağ Yayınları, 2022.
- Vâhidî, Ebû'l-Hasen Alî. *el-Vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*. thk. Safvân Adnan Dâvûdî. Suriye: Dârü'l-Kalem, 1415.
- Voorhoeve, Petrus. *Bayan Tajalli: Bahan-bahan untuk Mengadakan Penyelidikan lebih Mendalam tentang Abdurrauf Singkel*. çev. Aboe Bakar. Banda Aceh: Pusat Dokumentasi dan Informasi Aceh, 1980.
- Yunus, Mahmud. "Mukaddime". *Tafsir Al-Quran Karim*. mlf. Mahmud Yunus. III-VII. Malezya: Klang Book Centre, 2003.
- Zaeneddin. "Akar Pembaharuan İslam Di Indonesia Abd al-Rauf al-Sinkili: Biografi, Pemikiran dan Pembaharuan". *Wahana Akademi* 15/1 (Nisan 2013), 61-74.
- Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Keşşâf an hakâiki gavâmizi't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvil fî vücûhi'te'vîl*. Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1407.
- Zeylaî, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullah b. Yûsuf b. Muhammed. *Tahrîcu'l-ehâdisi ve'l-âsârî'l-vâkıati fî'l-Keşşâf li'z-Zemahşerî*. thk. Abdullah b. Abdirrahman es-Sa'd. Riyad: Dâru İbn Huzeyme, 1414.

📄 Etik Beyan / Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

👤 Yazar(lar) / Author(s): Eyyüp Tuncer.

📄 Finansman / Funding: Yazar(lar), bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadıklarını kabul eder(ler). / The authors acknowledge that they received no external funding in support of this research.